

چگونگی جهاد تبیین برای مقابله با نرخ نزولی رشد جمعیتی ایران

تأیید: ۱۴۰۳/۰۹/۲۱

دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۲۵

فاطمه قربانی لاکتراشانی^۱

محمد شفیق اسکی^۲

چکیده

عامل جمعیت، به‌عنوان یکی از مولفه‌های قدرت و ثروت جامعه، نقش مهمی در اقتدار ملی کشورها دارد. از نگاه کارشناسان و متفکران عرصه اجتماعی، جامعه ایران در سال‌های آینده با تجربه سالمندی جمعیت روبه‌رو می‌شود و در صورت عدم گذر از این بحران، دچار آسیب‌ها و چالش‌های جدی در حوزه‌های گوناگون خانوادگی، فرهنگی، اقتصادی، امنیتی، نظامی و... خواهد شد. سیاست‌های جمعیتی اجرا شده در ایران، در گذر زمان و با اعمال برنامه‌های مختلف آموزشی و نیز در ابعاد متنوع فرهنگی به‌ویژه در حوزه خانواده صورت پذیرفته است. از این‌رو، می‌توان مهم‌ترین عامل در برگردان این سیاست را تغییر مذاق فرهنگی خانواده و جامعه دانست. تغییر سبک زندگی به سمت فرهنگ غربی و اثرات منفی آن بر افراد جامعه، از عوامل مهم در موضوع کاهش جمعیت است که باید به خوبی مورد تحلیل قرار گیرد. جهاد تبیین، به‌عنوان یکی از راهکارهای مورد تأکید مقام معظم رهبری در این حوزه بسیار مؤثر خواهد بود. مقاله حاضر، به روش توصیفی - تحلیلی درصدد است تا مولفه‌های تأثیرگذار جهاد تبیین در برون‌رفت بحران جمعیت را مورد بررسی قرار دهد. در پایان، این نتیجه حاصل شده است که علاوه بر اعمال سیاست‌های حکومتی در حمایت از طرح جوانی جمعیت، جهاد تبیین در میان زوجین و به‌ویژه در موضوعاتی چون عوارض سقط جنین، آسیب‌های روحی تک‌فرزندی و احیای جایگاه مادری، می‌تواند در برون‌رفت از بحران کاهش جمعیت، بسیار تأثیرگذار باشد.

واژگان کلیدی: جهاد تبیین، بحران کاهش جمعیت، جایگاه مادری، سقط جنین، تک‌فرزندی.

۱. گروه آموزش الهیات، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۱۴۶۶۵-۸۸۹ تهران، ایران، (نویسنده مسئول).

fa.ghorbani@cfu.ac.ir

۲. گروه آموزش الهیات، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۱۴۶۶۵-۸۸۹ تهران، ایران، M.shafiqh@cfu.ac.ir

مقدمه

یکی از رویکردهای دشمنان برای استیلا و سیطره بر منابع مختلف کشورهای هدف، کنترل و کاهش جمعیت آنها است. سال ۱۹۴۸ میلادی، در قرارداد پژوهشی میان ارتش آمریکا و دانشگاه جان هاپکینز، پایه‌های تئوریک کاهش جمعیت استخراج شد. نتایج این تحقیقات، تبدیل به یک رشته‌ی دانشگاهی با عنوان «ارتباطات سلامت عمومی» در این دانشگاه گردید که با هدف ارائه «برنامه هماهنگ جهانی جهت کاهش جمعیت کشورهای کمتر توسعه‌یافته» با همکاری مراکز مرتبط، طراحی شد. این برنامه با عناوینی فریبنده چون تنظیم خانواده، از پشتوانه‌ی مالی و استراتژی آمریکا و سازمان‌های بین‌المللی برخوردار و در صفحه رسمی کاخ سفید نیز مطرح شده است.^۱

اگر ایران به عنوان یک کشور بزرگ شیعه در جهان، که همواره مورد اغراض سیاسی - اقتصادی و یکی از نقاط هدف در جنگ جمعیتی است، نتواند نرخ نزولی رشد جمعیت خود را کنترل کند، در سال‌های آتی با بحران‌های متعددی به‌ویژه در حوزه خانواده و موضوعات فرهنگی، اقتصادی و امنیتی روبه‌رو خواهد شد. توجه به نیروی انسانی به‌عنوان یکی از عوامل اساسی در رشد اقتصادی، از اولویت بالایی برخوردار است. از این‌رو، اندیشمندان حوزه اجتماعی با اعلام خطر نسبت به بحران کاهش جمعیت در کشور، از عوامل تأثیرگذار و نیز ابزارهای حکومتی و غیرحکومتی می‌خواهند تا نسبت به این مسأله توجه نمایند و تمام تلاش خود را نسبت به رفع این معضل به‌کار ببندند.

مقام معظم رهبری در این‌باره تصریح می‌کنند:

«بلاشک از نظر سیاست کلی کشور، کشور باید برود به سمت افزایش جمعیت؛ البته به نحو معقول و معتدل. ... فرهنگ سازی در این مسئله مثل خیلی از مسائل دیگر اجتماعی حرف اول را می‌زند. باید فرهنگ‌سازی بشود که متأسفانه امروز این فرهنگ سازی نیست؛ تعطیل است. ... این میل به کم بودن فرزند یک عارضه است، و الا انسان به‌طور طبیعی فرزند را دوست می‌دارد. ... نخبگان جامعه باید قائل بشوند، باید مسئله را قبول کنند؛ اگر نخبگان قبول کردند، کار سهل می‌شود، کار

1. <http://www.whitehouse.gov/nsc/history.html>

فرهنگ‌سازی آسان می‌شود. ... بنده همچنان معتقدم کشور ما کشور هفتادوپنج میلیونی نیست، کشور ما کشور صدوپنجاه میلیونی است! حالا ما دست‌کم را گرفتیم، گفتیم صدوپنجاه میلیون؛ بیشتر هم می‌شود گفت. قطعاً این کشور با این سطح وسیع، با این تنوع آب‌وهوایی، با این امکانات فراوان زیرزمینی، با این استعداد بالقوه علمی که در این کشور وجود دارد، می‌تواند یک کشور پرجمعیتی باشد و ان‌شاءالله خودش هم این جمعیت را اداره کند. ... یک نگاه مقلدانه‌ای به زندگی غربی یا به زندگی اروپایی وجود داشته که به این جاها منتهی شده و میراث آن به ماها رسیده؛ ما هم در یک برهه‌ای از زمان غفلت کردیم، کاری که باید انجام بدهیم، انجام ندادیم. درحالی که امروز در [بعضی از] همین کشورهای غربی، از کاهش باروری دارند زیان می‌بینند و پشیمانند، و در بعضی از کشورهای غربی، مطلقاً کاهش باروری وجود ندارد»^۱.

مشکلات اقتصادی، از جمله چالش‌ها و پیامدهای سالخوردگی جمعیت است. به افراد ۱۵ تا ۶۵ سال، نیروی کار گفته می‌شود. نیروی کار، تولید ثروت کرده و پس‌از بازنشستگی، این وظیفه حکومت است که به او خدمات ارائه دهد. هزینه خدمات دولت، از ثروتی است که نیروی کار تولید می‌کند؛ در نتیجه، کاهش جمعیت، سبب کاهش تولید و مصرف بالای ثروت است. کم‌شدن نیروی کار، افزایش تعداد مستمری‌بگیران، کاهش تولید ناخالص داخلی، افزایش واردات، کاهش ذخایر ارزی و افزایش بدهی‌های خارجی، از دیگر پیامدهای بحران کاهش جمعیت است. سالمندان علاوه‌بر دریافت مستمری، نیازمند دریافت خدمات اجتماعی، بهداشت و درمان هستند و توانایی کمتری برای پس‌انداز و تولید دارند که در نوع خود فشار به صندوق‌های بازنشستگی و تأمین اجتماعی خواهد بود. در بخش‌هایی چون کشاورزی که نیاز به نیروی جوان و توانا دارد، سالخوردگی جمعیت یک چالش بزرگ محسوب گشته و مشکلاتی در عرصه تأمین امنیت غذایی، افزایش واردات و عدم رشد فناوری‌های نوین در این حوزه را سبب می‌گردد (آیت‌اللهی و دیگران، ۱۴۰۱ش، ۲۲۸).

۱. بیانات در دیدار دست‌اندرکاران همایش ملی تغییرات جمعیتی، ۱۳۹۲/۸/۶.

پیامدهای فرهنگی - اجتماعی، از دیگر عوارض کاهش جمعیت برای کشور است که سبب کاهش رشد علمی، ریسک‌پذیری، موفقیت و نوآوری در عرصه تولید، ورزش، دانش و نیز افزایش شکاف و عدم تعامل میان دو نسل شده و توازن جمعیتی را به هم می‌زند. هم‌چنین از آن‌جا که جمعیت یکی از مولفه‌های مهم اقتدار ملی هر کشوری است، کاهش نرخ رشد آن می‌تواند ضربه مهلکی به حوزه سیاسی و امنیتی وارد نموده و موجب طمع بیشتر دشمنان نسبت به نفوذ و استیلا در کشورهای کم‌جمعیت شود.

تأثیر بر ساختار خانواده نیز از جمله نتایج کاهش جمعیت است. انسان از نظر روحی و روانی نیاز به تجربه پدر یا مادر شدن دارد و فرزندان یکی از عوامل نشاط و امیدآفرینی در جامعه هستند. رسول خدا ﷺ فرموده‌اند: «مِیرَاثُ اللَّهِ تَعَالَى مِنْ عَبْدِهِ الْمُؤْمِنِ إِذَا مَاتَ وَكَدَّ يَعْبُدُهُ، (ابن‌ابی‌جمهور، ۱۴۰۵ق، ۲۸۴/۳)؛ میراث خدا از بنده مؤمنش، فرزند صالحی است که بعد از او، خداوند را عبادت کند. هم‌چنین امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرمایند: «فِي الْمَرْضِ يَصِيبُ الصَّبِيَّ أَنَّهُ كَفَّارَةٌ لِوَالِدَيْهِ، (کلینی، ۴۰۷ق، ۵۲/۶)؛ در بیماری فرزند، کفاره گناهان پدر و مادر اوست».

از سوی دیگر، کودکان نیاز به هم‌بازی دارند و در صورتی که هم‌بازی وجود نداشته باشد، ناگزیر به مهد کودک و بازی‌های رایانه‌ای روی خواهند آورد. فرسایش خانواده، تأمین سلامت سالمندان، کاهش تعداد خانوار و اعضای آن و سیر نزولی حمایت فرزندان و تعهد نسبت به ایشان با توجه به هزینه‌های بالای مالی نیز، از پیامدهای سالخوردگی جمعیت است. ضمن آن‌که این شرایط، در مواردی سبب نزاع خانوادگی فرزندان در نگهداری از افراد سالمند خانواده، بدرفتاری و یا خشونت با سالمندان هم می‌گردد. گسستگی خانواده و نزدیکان و عدم پشتوانه خانوادگی در خانواده‌های تک‌فرزند و یا دوفرزند نیز از جمله پیامدهای کاهش جمعیت می‌باشد.

با توجه به پیامدهای مطرح شده فوق، به نظر می‌رسد، بررسی مسائل این حوزه و راه‌های برون‌رفت از بحران کاهش جمعیت ضرورت دارد و بهره‌گیری از ابزارها و شیوه‌های کمک‌کننده در حل این مسأله، باید در اولویت توجه قرار گیرد.

تسهیلات دولتی که با مصوبات قانونی قابل اجرا و پی‌گیری است، شامل مشوق‌هایی چون تسهیلات بانکی، خانه‌سازمانی، بیمه رایگان مادران دارای سه فرزند و زمین و فروش خودرو به مادران می‌باشد. طبق مصوبه تاریخ ۱۴۰۲/۱۱/۷ مجلس شورای اسلامی، در ردیف (۲) بند (ث) تبصره (۱۳) ماده واحده لایحه بودجه سال ۱۴۰۳ کل کشور آمده است:

«تسهیلات قرض الحسنه فرزندآوری (موضوع ماده ۱۰ قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت) باید برای فرزندان که از سال ۱۴۰۲ به بعد به دنیا آمده‌اند، اجرا گردد. برای نمونه به ازای فرزند اول چهارصد میلیون ریال، فرزند دوم هشتصد میلیون ریال، به ازای فرزند سوم یک میلیارد و دویست میلیون ریال و به ازای فرزند چهارم یک میلیارد و پانصد میلیون ریال اعطا می‌گردد» (سایت رسمی مجلس).^۱

اگرچه تسهیلات فوق، می‌تواند محرک و بسترساز مناسبی برای خانواده‌ها در فرزندآوری و برون‌رفت از کاهش جمعیت باشد، اما سایر محرک‌ها چون تغییر نگرش نسبت به سبک زندگی، میل به راحت‌طلبی، عدم اطلاع از آسیب‌های تک‌فرزندی، تمایل به نگهداری حیوانات خانگی چون سگ و گربه به‌جای فرزندآوری، از جمله مسائل رسوخ‌یافته و نیازمند تغییر در مذاق افراد جامعه به‌ویژه نسل جوان است. با مشاهده نرخ نزولی میل به فرزندآوری در خانواده‌های متوسط و حتی بالاتر از نظر امکانات مادی، مشخص می‌گردد که عامل اقتصادی به‌عنوان تنها محرک در فرزندآوری نبوده و عوامل فرهنگی نیز در این موضوع دخالت دارند. بنابراین، هر حرکت حاکمیتی در عرصه‌های آموزشی و فرهنگی نسبت به تغییر فرهنگ دو فرزنددی، تک‌فرزنددی و یا رویکرد نگهداری حیوانات به‌جای فرزندآوری، می‌تواند نقش مثبتی در افزایش نرخ رشد جمعیت داشته باشد.

از جمله ابزارهای مورد تأکید مقام معظم رهبری در رفع شبهات و حل مشکلات و دعوت به همراهی اقشار مردم در مسائل کشوری، جهاد تبیین است. این جهاد باید با بهترین شیوه‌ها و ابزار جهت رفع مشکلات اعتقادی مورد استفاده قرار گیرد. می‌توان گفت که جهاد تبیین به‌عنوان یکی از عرصه‌های مهم در مبارزه میان حق و باطل از عصر انبیای الهی علیهم‌السلام تا کنون بوده است. در هر جامعه‌ای جریانات مختلف و متعدد و گاه متعارض و مخالف وجود دارند. انقلاب و نظام اسلامی نیز جهت تحقق تمدن اسلامی همواره با چالش‌ها و مسائلی مواجه است که می‌تواند سرعت حرکت در این مسیر را دچار تزلزل و یا بحران نماید. بعد از وقوع انقلاب اسلامی، اعمال تحریم‌های متعدد از سوی دشمنان، و نیز توطئه‌های مختلف جهت تجزیه کشور و از میان برداشتن بزرگان، متفکران، ایده‌پردازان و دانشمندان ایرانی از جمله این چالش‌ها بوده است. در هر کدام از

1. <https://dotic.ir/news/15943>

این موارد، چنانچه جهاد تبیین به خوبی انجام یافته، تطبیق ملت با شرایط و همراهی آنان با آرمان‌های انقلاب، بهتر صورت پذیرفته است. به بیانی دیگر، جهاد تبیین جهت رفع مهم‌ترین مشکل از جامعه مسلمین باید مورد توجه و در دستور کار مبلغان و فعالان این عرصه قرار گیرد. تبیین در حوزه کاهش جمعیت، از آنجا ضرورت می‌یابد که پیامدهای عدم اطلاع و شناخت آحاد مردم به ویژه نوابغ جامعه، مسئولین و شخصیت‌های دارای قدرت سیاست‌گذاری و اجرایی، با ابعاد و جوانب مختلف این بحران، سبب بی‌تفاوتی آنان نسبت به این معضل و عدم تلاش جهت اقدام قانونی و یا اجرایی برای رفع آن می‌گردد. امروز جبهه اساسی دشمن در مقطع تغییر نگرش‌هاست؛ ازین رو شکل مواجهه جریان‌های انقلاب نیز باید جهادی و بر اساس تبلیغات، حرکت‌های رسانه‌ای و رویارویی با شبهات باشد.

اُرب‌بحران جمعیت از جمله مسائلی است که حل بخش مهمی از چالش‌های آن از طریق جهاد تبیین صورت می‌گیرد. عزم عمومی و جهاد ملی در این مسأله از طریق شناخت حق از باطل و انتقال پیامدهای حاصل از این بحران، صورت می‌پذیرد.

موضوع جمعیت در ابعاد متنوع و مختلف قابل طرح و بررسی است، اما در حوزه جهاد تبیین، سه عامل جایگاه مادری، عوارض تک‌فرزندی و سقط جنین به عنوان مهم‌ترین مسائل مبتلابه خانواده‌ها، در نرخ رشد جمعیت تأثیرگذار است. از آنجا که دیدگاه افراد جامعه بیشترین تأثیر را در این سه عامل دارد، ازین رو تغییر در زاویه نگاه مردم از طریق جهاد تبیین، بسیار مؤثر خواهد بود. حال این سؤالات مطرح می‌گردد که جهاد تبیین چیست و نقش و کارکرد جهاد تبیین در سه موضوع جایگاه مادری، عوارض تک‌فرزندی و سقط جنین چه می‌باشد؟ مقاله حاضر درصدد است، به روش توصیفی - تحلیلی، به این پرسش‌ها پاسخ دهد.

مفاهیم نظری

الف- جهاد تبیین

«جهاد» از ریشه «جهد» در معنی به‌کار بستن نهایت تلاش و توان در تحقق هدف و مطلوب می‌باشد که نوعاً با سختی و مشقت همراه است (فراهیدی، ۱۴۱۰ق، ۳، ۳۸۶؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ۲۰۸). «تبیین» در لغت از ریشه «بیین»، در معنای انفصال و جدایی میان دو چیز (ابن منظور، ۱۴۰۴ق: ۶۴/۱۳) و در اصطلاح قرآنی همان‌طور که در آیه ۱۱۸ آل‌عمران بیان گردیده است: «قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ»، در معنای تمیز دادن دوست از دشمن و یا حق از

باطل، مورد کاربرد قرار گرفته است. بنابراین، کاربرد آن در معنای فهم موضوع، رفع ابهام و شبهه و درک صحت یک مسأله می‌باشد. جهاد تبیین در مفهوم تلاش و کوششی است که در حوزه رفع شبهات ذهنی و اعتقادی و تشخیص صحیح از غلط در موضوع مورد نظر صورت می‌گیرد. جهاد در این حوزه، نیازمند بذل وسع و به‌کارگیری تمام توان و حرکتی تحولی و انقلابی است. این جهاد نوعاً در جایی رخ می‌دهد که فضای فتنه‌انگیز و غبارآلودی وجود داشته، و باورهای مردم و اراده ایشان جهت حرکت در مسیر صحیح، دچار خدشه و تزلزل باشد.

مسأله جهاد تبیین، بحث بدیع و تازه‌ای نیست، و در همه اعصار، نخبگان جامعه، به‌ویژه انبیای الهی و معصومین علیهم‌السلام، علما و اولیای دین، برای شناساندن حقایق دینی و تمیز حق از باطل و رفع شبهات اعتقادی و غیر اعتقادی مردم، از تبیین استفاده می‌کردند. این تبیین چون با فهم و ذهن مخاطب روبه‌روست و تغییر نگرش در افراد جامعه نیازمند تلاش و کوشش و مجاهدت بسیار است، از این رو، به جهاد تبیین تعبیر می‌گردد. در تاریخ اسلام نمونه‌هایی از این جهاد را می‌توان مشاهده نمود. برای مثال در جنگ صفین، جناب مالک اشتر و عمار یاسر رضوان‌الله‌تعالی‌علیهما به عنوان بازوی قوی نظامی و فکری و تبیینی در سپاه امام علی علیه‌السلام حضور داشتند و هر جا که شبهه‌ای میان سربازان سپاه پخش می‌شد، امیرالمومنین علیه‌السلام، جناب عمار یاسر را جهت تبیین و روشنگری و رفع شبهه به میدان می‌فرستادند. می‌توان گفت این عرصه، از ابعاد نظامی نیز پیچیده‌تر است، زیرا جهاد فکری با جبهه باطل که از انواع نیرنگ‌ها و شبهات و مغالطه‌گری‌ها جهت تغییر اذهان استفاده می‌نماید، به مراتب سخت‌تر از مبارزه فیزیکی و نظامی است.

ب- جمعیت

به مجموعه‌ای از انسان‌ها که در یک واحد جغرافیایی (کشور، استان، شهر، روستا) به طور مستمر و در قالب خانوار و خانواده زندگی می‌کنند و شرایط ملی، قومی و سیاسی واحدی دارند، جمعیت گفته می‌شود (آیت‌اللهی و دیگران، ۱۴۰۱، ش، ۲۰۷). جمعیت‌شناسی، علمی است که به مطالعه چگونگی تحول و حرکت‌های جمعیت‌ها در زمان و مکان می‌پردازد و پدیده‌های جمعیتی مانند باروری، ولادت، مرگ و میر و مهاجرت را به‌طور منظم بررسی می‌کند. هم‌چنین امکان آگاهی از وضعیت و تحلیل کمی و کیفی جمعیت‌ها را فراهم می‌سازد (کاظمی‌پور، ۱۳۸۴، ش، ۷۰). مقوله جمعیت در پژوهش پیش رو با همین معنا مورد نظر قرار گرفته است.

یافته‌ها

یکی از سفارشات و تأکیدات رهبر انقلاب در «بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی»، دعوت جوانان به جهاد و نهضت تبیین است. جامعه فرهنگی کشور، صحنه‌ی ابهام‌آفرینی و شبهه‌سازی در ذهن و اندیشه ملت به‌ویژه جوانان از طریق جنگ نرم دشمنان شده است. ایجاد شبهه و پنهان‌سازی حقایق در مقوله کاهش جمعیت، توانسته نقش مهمی در وسعت این چالش ایفا نماید. در طول سال‌های اجرای سیاست‌های جمعیتی در ایران و اعمال فشار به خانواده‌ها در کنترل و پیشگیری از بارداری، ایجاد شبهات و غبارآلودسازی فضای گسترش خانواده با شعارهایی چون کمبود اشتغال و منابع غذایی، ایجاد رفاه بیشتر و... سبب گردید تا مذاق خانواده‌ها به فرزند کمتر متمایل گردد. در دهه ۱۳۷۰ که ملت ایران، جنگ تحمیلی را پشت سر گذاشته و در حال ترمیم و بازسازی کشور بود و نسبت به زمان جنگ، از جهات معیشتی در وضع مناسب‌تری قرار داشت، امکان و فرصت افزایش جمعیت در کشور بیشتر و بهتر بود. با این حال هجمه فرهنگی در کاهش جمعیت از طریق تبلیغات وسیع در سریال‌ها و فیلم‌های سینمایی، و اجرای سیاست‌های کاهش جمعیتی، سبب گردید تا عامل فرهنگی بیشتر از عوامل دیگر در سیر نزولی رشد جمعیت نقش داشته باشد.

شبهات متعددی که در حوزه رفاه و سعادت در داشتن دو فرزند و کفایت بر این تعداد، ارتقاء ارزش و جایگاه زن شاغل و از دست رفتن جایگاه خانه‌داری و خانواده‌داری در دیدگاه همسر و اجتماع، سبب گردید تا رویکرد بانوان این مرز و بوم تغییر یافته و رشد فرزندآوری با سرعت بالایی رو به افول نهد. از آن‌جا که عامل فرهنگی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های مؤثر در کاهش جمعیت بوده است، برون‌رفت از این بحران نیز از طریق همین مؤلفه ممکن خواهد بود. باید با توجه و رویکرد جهاد تبیین به‌عنوان ابزاری قوی در حوزه رفع شبهات بحران جمعیت، ابعاد چالش‌های این حوزه شناسایی و به مسیر صحیح خود هدایت گردد.

در سال ۱۳۷۲ش، قانون کنترل جمعیت و تنظیم خانواده تصویب شد. با این قانون، ارائه تسهیلات لازم به خانواده‌های پرجمعیت کاهش یافته و سیاست‌های همه‌جانبه‌ای در کنترل موالید و تنظیم خانواده اعمال گردید. فعالیت‌های تبلیغی که مذاق افراد جامعه را در فرزندآوری تغییر داده بود، شامل شعارهایی چون «فرزند کمتر، زندگی بهتر» بر روی بسته‌بندی کالاها و تابلوهای شهری دیده می‌شد و وزارت بهداشت نیز خدمات متنوعی در جهت پیشگیری از بارداری انجام می‌داد. نتیجه آن‌که این تغییر سبب شد در فاصله ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ش نرخ رشد جمعیت با سرعتی استثنایی از ۳.۹ به ۱.۹ رسید. بنابراین، هدفی که باید در طی ۲۰ سال به آن دست می‌یافتند، در طول

یک‌دهه محقق گردید و ایران رتبه نخست کنترل جمعی جهان را به خود اختصاص داد (آیت‌اللهی و دیگران، ۱۴۰۱ش، ۲۱۶). گزارشات آینده‌پژوهی سازمان ملل در سال ۲۰۱۷م، حاکی از روند شتابان کاهش نرخ رشد در کشورمان است. طبق این گزارش، ایران در صورت ادامه روند فعلی نرخ باروری، در آینده‌ای نزدیک بیشترین جمعیت سالخورده را خواهد داشت. بر اساس پیش‌بینی سازمان ملل، «تعداد افراد بالای ۶۰ سال جمعیت ایران، در آینده نزدیک به ۳۱ درصد خواهد رسید؛ یعنی حدود یک‌سوم جمعیت ایران سالخورده خواهند بود» (محمودی، ۱۳۹۵ش، ۸۰-۸۱). جدول ۱: شاخص میزان سالخوردگی جمعیت کل کشور به تفکیک نقاط شهری و روستایی از

سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵^۱

نرخ	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۰	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کل کشور	۳/۹۷	۳/۸۶	۳/۵۲	۳/۰۴	۳/۳۹	۴/۳۲	۵/۱۹	۵/۷۲	۶/۱۰
نقاط شهری	۳/۵	۳/۵۱	۳/۳۴	۲/۹۶	۲/۲۱	۳/۹۹	۴/۷۷	۵/۴	۵/۸۴
نقاط روستایی	۴/۱۸	۴/۰۸	۳/۶۸	۳/۱۲	۳/۶۲	۴/۸۴	۶/۱۰	۶/۵۱	۶/۸۲

مقام معظم رهبری درباره نقش سیاست‌های غربی در کاهش جمعیت می‌فرمایند:

«همین سیاست جمعیتی غربی‌ها که «فرزند کمتر، زندگی بهتر»، سیاست اروپایی است، سیاست غربی است؛ خودشان هم عمل کردند و امروز دچار مشکل‌اند؛ دارند جایزه می‌دهند که خانواده‌ها فرزنددار بشوند؛ می‌خواهند جبران کنند عقب‌ماندگی‌ها، فایده هم ندارد. این سیاست را، نسخه‌ی غربی را [بعضی‌ها] قبول کردند. ما چند سال قبل اصرار کردیم، گفتیم - در سخنرانی، در جلسات خصوصی با مسئولین - که موانع تولید نسل را بردارید؛ مسئولین هم قبول کردند، تصدیق کردند حرف ما را، منتها در مدیریت‌های میانی متأسفانه موانعی وجود دارد؛ آن‌چنان که باید و شاید، به این نسخه‌ی اسلامی که «تَنَاقَحُوا تَنَاسَلُوا تَكْثُرُوا فَإِنِّي أَبَاهِي بِكُمْ الْأُمَّمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (جامع‌الآخبار، ص ۱۰۱) عمل نمی‌کنند، [اما] به نسخه‌ی غربی عمل می‌کنند! این یکی از موانع پیشرفت ما است.»^۲

۱. سایت رسمی آمار ایران: Amar.org

۲. بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی علیه‌السلام، ۱۳۹۷/۰۱/۰۱.

در سالهای اجرای سیاست‌های جمعیتی در کشورمان، شعارهایی چون دو فرزند کافی است، و نیز تغییر جایگاه و ارزش مادری از طریق هجمه‌های فرهنگی غربی و تغییر سبک زندگی با ریتمی سریع، مذاق ملت را به کاهش جمعیت تغییر داده و این موضوع علی‌رغم عدم سازگاری با طبیعت روحی و فطری خانواده‌ها، به طریق فرهنگی و جنگ نرم توانست در هدف ایجاد سیر نزولی رشد جمعیت مؤثر و موفق باشد. از محاورات روزانه تا واحدهای درسی تنظیم خانواده در دانشگاه‌ها، توانست تمام اقشار جامعه را متقاعد نماید تا به دو یا یک فرزند اکتفا نمایند. در حال حاضر نیز، از طریق فضاهای مجازی، انتقال فرهنگ غربی در تغییر ارزش‌های انسانی، ملی و حتی دینی به روش آسان‌تر و سریع‌تری صورت می‌گیرد. در این شرایط، جهاد تبیین در بین عوام تا فرهیختگان جامعه با هدف افزایش نرخ رشد جمعیت، باید در اولویت توجه قرار گیرد.

اگرچه این مقوله نیازمند زمان و تغییر ذائقه جامعه و بازگشت آن به نیازهای اصلی و فطری انسان است، اما اگر با تمام قوا و در سطوح مختلف جامعه به شکل مستمر صورت گیرد، می‌تواند در برون‌رفت از این بحران کمک کند. در این راستا باید از ابزارهایی که نوعاً جامعه با آن سروکار دارد، چون فضای تبلیغی در رسانه‌ها و نیز فضای مجازی و سایر عرصه‌های مواجهه مبلغان با افراد جامعه، استفاده تبیینی گردد.

در بهره‌گیری از قدرت تبیین، نیاز به آموزش مبلغان این حوزه و نیز همراهی سیاست‌های حکومتی با اهداف تبیینی می‌باشد. اگر مبلغ یا استادی در منبر و کلاس تدریس در دانشگاه یا ارگانی، از سیاست‌های حمایتی دولت و مشوق‌های فرزندآوری در حل مشکلات مالی و اقتصادی سخن گفته و مخاطبان در عمل و در ارتباط با بانک یا ارگان مربوطه خلاف آن را مشاهده نمایند، می‌تواند از چالش‌های جهاد تبیین محسوب گردد. در ادامه به کارکرد جهاد تبیین در حل بحران جمعیت پرداخته خواهد شد.

از میان مؤلفه‌های تأثیرگذار بحران جمعیت، بررسی سه مورد ضروری می‌نماید؛ اول، جایگاه مادری است که به‌عنوان یکی از ستون‌های تربیتی و نیز اثرگذار در تولید نسل، مورد هدف سیاست‌گذاران کاهش جمعیت بوده است. به خطر انداختن سلامت جسمی زنان، با تغذیه نامناسب و تغییر در سبک زندگی از یک‌سو و جنگی نرم در جابه‌جایی ارزش‌ها با موضوعات جدید؛ و اولویت‌بخشی به حضور بانوان در تحصیل و اشتغال، سبب گردید، جایگاه زنان تا حدّ ابزاری در فعالیت‌های اجتماعی کاهش‌یافته و نقش مقدس مادری و همسری، به‌عنوان موقعیتی کم‌ارزش تنزل یابد. هم‌چنین استقرار میل و ذائقه زوجین به نداشتن بیش از یک یا دو فرزند، و

اسقاط چنین به این بهانه، سبب گردید تا این دو مولفه نیز در کنار تنزل جایگاه مادری، نقش مهمی را در کاهش نسل ایفاء نمایند. اگرچه مولفه‌های مؤثر بر کاهش جمعیت در ایران، از تنوع و تعدد برخوردار است، اما در ادامه به بررسی مبسوط این سه مولفه مدنظر پژوهش پرداخته خواهد شد.

الف- تنزل جایگاه مادری

طبق مطالعات مورد تایید فرهنگی و انسان‌شناسی، یکی از جنبه‌های مهم زندگی زنان، زایش و پرورش فرزند است. بقای نسل بشر و نیز انتقال فرهنگ‌ها، ارزش‌ها، باورها و عقاید از طریق نقش مادری صورت می‌پذیرد. در غالب فرهنگ‌ها، مادری بخشی از هویت زنان محسوب می‌شود. این حس با آغاز مادری شکل گرفته و با مراحل رشد کودک با مسئولیت‌های متعددی چون بازی، حمایت، محبت و مراقبت همراه خواهد بود. اگرچه تعریف از زن و مادری در فرهنگ‌های مختلف متفاوت است، اما در نظام فرهنگ اسلامی و ایرانی، خانواده و به مراتب اولی‌تر زن، نقش مهمی را در ساختار هویتی آن ایفاء می‌نماید.

با توجه به سرعت انتقال و تغییر فرهنگ‌ها در عصر حاضر، زن و جایگاه آن نیز دستخوش بسیاری از دگرگونی‌ها گشته است. به‌ویژه نسل جوان امروز، تعریف متفاوتی از جایگاه زنانگی و مادرانگی ارائه نموده و دچار بی‌ثباتی موقعیتی گردیده‌اند. آنان با فاصله‌گیری از نقش‌های اساسی خود، در پی اصلاح و تغییر شخصیتی بوده و در رویارویی با ویژگی‌های زیستی، مادر بودن را مانع فعالیت‌های اجتماعی می‌دانند (جعفری و دیگران، ۱۴۰۱ش، ۲۲۳). بنابراین، زنان نقش مادری را در کنار سایر فعالیت‌های خود در اجتماع مورد لحاظ قرار می‌دهند و نه مقدم بر آن‌ها. از جمله مسائلی که در این مورد نیاز به جهاد تبیین دارد، مقوله تحصیل و اشتغال مادران است. زنان جامعه با تحصیلات عالی، خواهان ایفاء نقش‌های مؤثر اجتماعی می‌باشند؛ حال آن‌که نقش مادری، به جهت تأثیر مستقیم و غیرمستقیم بر جریانات اجتماعی، علمی و فرهنگی یک کشور، از مؤثرترین انواع فعالیت و حضور اجتماعی زن مورد تأکید مقام معظم رهبری است. ضمن آن‌که بسیاری از مشکلات اجتماعی که جامعه با آن دست و پنجه نرم می‌کند، ناشی از خارج شدن مادر از جایگاه حقیقی خودش است. پاسخ و تبیین در این حوزه آن است که می‌توان با تدبیر و برنامه‌ریزی و مدیریت زمانی، توانان به تحصیل و فرزندآوری پرداخت. ضمن آن‌که، معرفت‌گرایی باید پیش از مدرک‌گرایی مورد هدف قرار گیرد.

برخی از بانوان فعال نیز به بهانه فعالیت‌های فرهنگی از فرزندآوری سرباز می‌زنند! درحالی‌که اگر بانویی به فرزند بیشتر اعتقاد داشته باشد و فرزندآوری را به تأخیر بیندازد، مصداق عینی کسی است که به خاطر حرف، عمل را رها کرده است. شکی نیست که حضور تاریخی زنان در عرصه‌های مختلف فرهنگی و اجتماعی از صدر اسلام و قیام عاشورا گرفته تا دوره معاصر در شکل‌گیری انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی، دوران بیماری همه‌گیر کرونا و... به خوبی نمود داشته و قابل تحسین و تقدیر بوده است؛ کما این‌که حمایت زنان سبب گشته تا روحیه مردان جهت حضور در عرصه‌های مختلف دفاع و جهاد شکل و ارتقاء یابد. بانوان جامعه توانسته‌اند در عرصه‌های مختلف، مسئولیت‌های سنگینی را متحمل شده و آن‌ها را به بهترین نحو اجرا نمایند. با این وجود، حضور اجتماعی نباید و نمی‌تواند، نافی نقش ارزشمند زنان در بُعد خانوادگی باشد.

در دین مبین اسلام، جایگاه بلند و رفیعی برای زنان در نظر گرفته شده و درخصوص احسان و نیکی به والدین به‌ویژه مادر، سفارش مؤکد شده است: «وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَيَّ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ (لقمان/۱۴)؛ و انسان را درباره پدر و مادرش سفارش کردیم؛ مادرش به او باردار شد، سستی بر روی سستی. و از شیر باز گرفتنش در دو سال است. [آری، به او سفارش کردیم] که شکرگزار من و پدر و مادرت باش که بازگشت [همه] به سوی من است». و شعار زیبای «بهشت زیر پای مادران است»، از مصداق نیکی به والدین و به‌ویژه احسان به مادر دانسته شده است. بنابراین اگرچه دارایی‌هایی چون قدرت و ثروت، کسب درجات علمی و موقعیت‌های مختلف شغلی برای هر فردی ارزشمند است، اما طبق تعالیم دینی - قرآنی و اخلاقی و نیز ساختار روان‌شناختی زن، خانواده‌داری و فرزندپروری بخشی از نیازهای وجودی بانوان محسوب می‌شود. طبعاً هرگونه مانعی در این مسیر، برخلاف هویت و روحیه زنان بوده و تضعیف جایگاه مادری از خطوط فکری دشمن برای رسیدن به اهداف ضد اسلامی است.

بدون شک جهاد تبیین در جایگاه مادری و بازگشت دوباره مذاق شیرین مادری و همسری به کام زنان و دختران جوان نقش مهمی در این زمینه دارد. زیرا غالب آنان از نتایج و آثار بی‌توجهی به مقام مادری و تنزل جایگاه آن در زندگی فردی و اجتماعی مطلع نیستند و تبیین منطقی و اخلاقی در اصلاح نگرش ایشان اثرگذار خواهد بود. با توجه به اهمیت این مسأله، به نظر می‌رسد، اصلاحات و تغییرات و تبیین در این حوزه به عنوان یک موضوع با اولویت بالا باید مورد توجه دولت و مردم قرار گیرد. بدین منظور ایجاد دغدغه فکری در اقشار مختلف سبب می‌گردد تا مطالبه‌گری در تغییر نگرش نسبت به جایگاه مادری نیز دستخوش تحولاتی مثبت گردیده و اثرات

آن بر جامعه قابل مشاهده گردد. از سویی دیگر ایجاد این دغدغه در میان آحاد مردم از طریق تبیین ممکن خواهد بود. باید توجه داشت که اگر جهاد تبیین به شکل صحیحی ارائه گردد، سبب ایجاد گفتمان و مطالبه عمومی، توأسی به حق و حضور مردم در صحنه و در نهایت از بین رفتن مشکلات می‌گردد (صلح‌میرزایی، ۱۴۰۱، ش، ۱۰). برای نمونه در ابتدا اقشار خاصی چون مسئولان کشور، اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، سازمان صدا و سیما، سازمان تبلیغات اسلامی، مدرسان حوزه و دانشگاه، مبلغان، جوانان و به‌ویژه بانوان، هنرمندان و شاعران، مطبوعات و رسانه‌ها، مقوله اهمیت و جایگاه مادری را مورد توجه قرار داده و به آسیب‌های این حوزه توجه نمایند. رسانه‌های جمعی به‌ویژه صدا و سیما، مطبوعات و فضای مجازی، با تهیه و انتشار محتواهای مؤثر و مطلوب، به تغییر نگرش‌های ذهنی که در طول سالیان گذشته سبب تنزل جایگاه مادری شده پرداخته و عظمت دنیوی و اخروی مادر بودن را برای مخاطبان تبیین و روشن سازند. هم‌چنین با دعوت از کارشناسان این حوزه، نقش و اهمیت مادری را در حوزه‌های سلامت جسمی، روانی، معنوی و اجتماعی برای مخاطبین تبیین نمایند. در این میان، مبلغانی که به شکل چهره به چهره با مخاطبان مرتبط می‌باشند و از دغدغه‌های فکری و شبهات ذهنی ایشان مطلع می‌گردند، در این حوزه بهتر عمل می‌کنند و نتیجه و آثار این تبیین به همه اعضای خانواده سرایت خواهد نمود. هم‌چنین اساتید حوزه و دانشگاه که با جوانان در ارتباط می‌باشند، عنایت داشته باشند که نه تنها مسئولیت خطیر رفع شبهات و ارتقای جایگاه مادری در اذهان دختران جوان برعهده ایشان است، بلکه ضرورت دارد این جایگاه ارزشمند را در نگاه مردان جامعه نیز اصلاح و تقویت نمایند؛ زیرا اهمیت و تجلی این جایگاه در روابط همسران احتیاج به آگاهی زوجین داشته و منوط به تصمیم ایشان در اولویت‌دهی به نقش مادری نسبت به سایر نقش‌های فردی و اجتماعی است. اساتید جامعه علمی کشور با توجه به جایگاه مهم و اثرگذاری که بر اذهان دانشجویان دارند، باید از این فضا در جهت اصلاح دیدگاه نسل جوان نسبت به جایگاه پدر و مادر بودن و فرزندآوری اقدام نمایند.

مقام معظم رهبری درخصوص اهمیت امور فرهنگی در دانشگاه و نقش اساتید در این زمینه می‌گویند:

«کار فرهنگی در دانشگاه، اصل است؛ یک کار فوق‌برنامه، یک کار حاشیه‌ای نیست؛ به کار فرهنگی اهمیت باید داده بشود. البته معنای کار فرهنگی کنسرت آوردن در

دانشگاه یا مثلاً فرض کنید که حرکات موزون در دانشگاه نیست؛ این‌ها کار فرهنگی نیست، این‌ها کار ضدفرهنگی است. کار فرهنگی یعنی کاری که ذهن‌ها را با فرهنگ انقلاب و فرهنگ اسلام آشنا کند؛ این کار فرهنگی است. مسئولان میدان را برای دانشجویهای ارزشی و برای استادان ارزشی باز کنند؛ بگذارند استاد ارزشی و دانشجوی ارزشی، به معنای واقعی کلمه در محیط دانشگاه تنفس کنند. البته سفارش بنده به دانشجویها و اساتید انقلابی ارزشی هم این است که نقش‌آفرینی کنند. ما به جوان‌ها گفتیم افسران جنگ نرم هستید، شما [اساتید] هم فرماندهان جنگ نرم هستید»^۱.

هم‌چنین سازمان‌ها و ارگان‌های تبلیغی باید با دعوت از مادران چندفرزندی که در عرصه‌های اجتماعی و علمی نیز موفق بوده و توانسته‌اند علاوه بر نقش مادری، به سایر نقش‌ها و علاقمندی‌های خود بپردازند، به تبلیغ این دیدگاه بپردازد.

ب- پدیده تک‌فرزندی

مقوله دوم که به شکلی فراگیر بر مقوله جمعیت اثر گذاشته، اکتفای خانواده‌ها به یک یا دو فرزند است. شعار دو بچه کافی‌ست، توانست آمار فرزندان خانوارها را از ۵ و ۶ کودک به دو فرزند کاهش داده و در سال‌های اخیر نیز، تمایل به تک‌فرزندی پدیده رایج غالب خانواده گردیده است. زوجین با هدف زندگی مطلوب‌تر و راحت‌تر، از آوردن فرزند جدید امتناع نموده و در این مسیر به سلامت روانی فرزند خود و نیز سلامت جسمی زن آسیب وارد می‌نمایند.

یکی از بهانه‌های خانواده‌های دارای یک یا دو فرزند، آن است که کودک بیشتر، مانع از تربیت صحیح و یا تأمین امکانات لازم و فراوان برای او می‌باشد، پس تربیت بهتر و زندگی مرفه‌تر، در داشتن اولاد کمتر است! درحالی‌که اگر حتی به دنبال تربیت اصولی باشیم، پرکردن وقت فرزند به نحو صحیح، یکی از این اصول است که باید در تعامل با فرزندان دیگر اتفاق بیفتد. کودک در کنار دیگر فرزندان به آرامش می‌رسد. در خانواده تک‌فرزند، کودک احساس تهایی می‌کند و هرگز بازی با والدین جایگزین سایر نقش‌های خواهر و برادری نخواهد بود. چنین کودکانی به جهت

^۱ بیانات در دیدار جمعی از اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۹۵/۳/۲۹.

تربیتی نیز شخصیت قاطع و همراه با اعتماد به نفسی نخواهند داشت. تک‌فرزندها، شخصیت وابسته‌ای به والدین داشته و از استقلال کمتری برخوردارند. این کودکان در رقابت‌های اجتماعی تحمل پایین‌تری داشته و به‌شدت آسیب پذیرند، زیرا همواره در کانون توجهات بوده و هرگز در تلاش برای به دست آوردن چیزی رقابت ننموده‌اند. در مقابل، کسانی که با خواهر و برادر، دوران کودکی خود را پشت سر می‌گذارند، در جامعه بهتر از سایرین می‌توانند از حقوق خود دفاع نموده و از انگیزه و روحیه بالاتری برخوردار خواهند بود. این کودکان یاد می‌گیرند که استقلال شخصیت خود را حفظ نموده و در مشکلات روحیه خود را نباخته و به‌اصطلاح، گلیم خود را از آب بیرون بکشند.

از سوی دیگر، نسل آینده کودکان تک‌فرزند، با مفاهیم عاطفی بستگان پدری و مادری بیگانه‌اند و در حسرت ارتباط و حمایت از جانب اعضای نسبی خانواده، روزگار می‌گذرانند. از دیگر مشکلات این خانواده‌ها، اضطراب و ترس شدید والدین جهت از دست دادن تک‌فرزند خود است که می‌تواند این حس به شکل متقابل در فرزند نیز برای از دست دادن والدین وجود داشته باشد. ضمن آن‌که مسأله نگهداری از والدین سالمند در آینده برعهده تک‌فرزند است و مجبور به تحمل فشار این مسئولیت و یا خالی کردن شانه از این تعهد خواهد بود. زیرا جمع میان کار و زندگی و نگهداری از والدین بدون حمایت از دیگران، کار راحتی نیست. به‌ویژه اگر این موضوع در آینده به مقوله رایجی تبدیل گردد، جایگاه والدگری و ارزش خانواده نیز بسیار تنزل خواهد نمود.

تبیین این مسائل از طریق کارشناسان حوزه سلامت جسم و روان در فضای رسانه، و نیز توسط مبلغان در مدارس، نقش بسیار مهمی در اصلاح نگرش و افزایش انگیزه والدین بر فرزندآوری خواهد داشت. برای نمونه در جلسات آموزشی که در مدارس برای خانواده‌های دانش‌آموزان برگزار می‌گردد، حضور مبلغینی که به تبیین پیامدهای روانی و جسمی تک‌فرزندی بر کودک و والدین می‌پردازند، بر اصلاح و تغییر نگرش‌های نادرست در این مسأله مؤثر خواهد بود. هم‌چنین کنشگرانی که در عرصه فضای مجازی فعال هستند، باید به تبیین آثار و پیامدهای این مسأله از طریق ساخت کلیپ‌های جذاب و اثرگذار، عکس‌نوشته‌ها و پوسترها بپردازند. برگزاری رویدادهایی که با همکاری حوزه‌های فرهنگی و سلامت در پارک‌ها و فضاهای عمومی با محوریت پیامدهای سوء تک‌فرزندی، صورت می‌گیرد نیز در آگاهی‌بخشی و جهاد عملی تبیین مؤثر خواهد بود.

ج- اسقاط جنین

سقط جنین به معنای پایان یافتن حیات جنین در شکم مادر و خروج قبل از موعد آن می‌باشد. اگر این اتفاق به شکل عمدی و توسط انسان صورت گیرد، به آن اسقاط جنین گویند. یکی دیگر از علل کاهش جمعیت در ایران، مقوله اسقاط جنین است که با آمار بالا و وحشتناکی روبه‌روست. متأسفانه بسیاری از خانواده‌ها به بهانه مشکلات اقتصادی، اقدام به اسقاط جنین می‌نمایند! حال آن‌که طبق آموزه‌های دینی، خداوند متعال «رازق» است و بدگمانی انسان به آینده خویش و عدم توکل بر پروردگار، سبب گشته تا به فرزندآوری اقدام ننموده و یا به این بهانه، اقدام به قتل فرزند خود نمایند. در عصر عرب جاهلی که دختران و پسران به بهانه فقر و تنگدستی کشته می‌شدند، خداوند متعال در آیات قرآن کریم، به این موضوع اشاره نموده و می‌فرماید: «وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ، يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ أَيَسْكُتُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ، (نحل/۵۹-۵۸)؛ هرگاه یکی از آنان را به دختر مزده آورند، چهره‌اش سیاه می‌گردد، درحالی‌که خشم [و اندوه] خود را فرو می‌خورد. از بدی آن چه بدو بشارت داده شده، از قبیل [خود] روی می‌پوشاند. آیا او را با خواری نگاه دارد، یا در خاک پنهانش کند؟ وه! چه بد داوری می‌کنند». طبق آیه، قتل جنین و نوزاد به بهانه‌هایی چون جنسیت نوزاد و یا بهانه‌های عصر کنونی چون مشکلات اقتصادی و یا دست و پاگیر بودن فرزند برای زندگی، به شدت تقبیح و نهی شده است.

اسقاط جنین، عواقب و تبعات منفی بسیاری برای روح و جسم مادر دارد که می‌تواند برای بارداری‌های بعدی او تأثیر منفی بگذارد.^۱ هم‌چنین احساس گناه، ملامت خود، افسردگی، اختلالات عصبی، اختلال در خواب، اختلال در تصمیم‌گیری، عدم رضایت از روابط جنسی، تنفر از جنس مرد، وسواس نسبت به حاملگی مجدد، از جمله پیامدهای روانی اسقاط جنین می‌باشد (دروچی و دیگران، ۱۳۹۶).

عمل اسقاط جنین، توسط تفکرات مختلفی چون فمینیسم مورد تأیید قرار گرفته است. از جمله ابزارهای مهم در جنگ علیه فرزندآوری، ترویج عقاید فمینیستی می‌باشد، تا همواره حالت تعقیب و گریزی بین مردان و زنان در جهت رسیدن به مرتبه یکسان از جهت شغلی برقرار باشد و به زنان

^۱. دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، شبکه بهداشت و درمان مبارکه، <https://mobarakeh.mui.ac.ir/fa>

القا کنند که به دلیل فرزندآوری و خانه‌داری، نمی‌توانند فاصله خویش را با مردان کم کنند؛ پس در صورت باردار شدن، باید فرزند خویش را سقط کنند تا عدالت برقرار شود و هم‌پای مردان پول به‌دست آورند و بر جسم خویش مسلط باشند (همتی، محمودی، ۱۴۰۲، ش، ۸).

به‌نظر می‌رسد، عامل اسقاط جنین که به شکل رایجی در جهان در حال انجام است، و به‌عنوان یکی از مولفه‌های اثرگذار در کاهش جمعیت عمل نموده و ارتباط مستقیمی با سلامت جسم و روان مادر دارد، باید به‌عنوان هدف در جهاد تبیین مورد توجه قرار گرفته و مخاطب از آثار و تبعات این عمل آگاه گردد. وظیفه مسلمانان و به‌خصوص مردم کشورمان، روشنگری و جهاد فکری است. هر فرد دارای تربیون، باید در جهاد تبیینی و تبلیغی وارد شود و به‌ویژه بحث جمعیت را در حوزه‌های مطرح شده در پژوهش مورد نظر قرار دهد. برای نمونه، رسانه‌های جمعی می‌توانند با دعوت از کارشناسان حوزه سلامت و بهداشت، به بررسی اثرات منفی سقط جنین بر سلامت جسمی و روانی مادر بپردازند. این تبیین می‌تواند از طریق فضای مجازی، و شبکه‌های گوناگون صدا و سیما صورت پذیرد. هم‌چنین مبلغان دینی باید مخاطبان را از آثار فقهی سقط عمدی آگاه نموده و مردم را از میزان کفارات و دیات این عمل مطلع سازند. یکی از دلایل افزایش سقط در جامعه، عدم آگاهی مردم از حق حیات جنین در ماه‌های ابتدایی بارداری است که سبب می‌گردد تا ارتکاب آن به راحتی صورت گیرد. توجه به «اهمیت نفس انسان در قرآن و آموزه‌های دینی»، نقش مهمی در بازدارندگی از این موضوع خواهد داشت. هم‌چنین نسل جوان به‌ویژه کنشگران حوزه جمعیت می‌توانند این تبیین را از طریق راه‌اندازی پویش‌ها و جلب حمایت از نخبگان جامعه صورت داده و در رویدادهای فرهنگی، سیاسی و معنوی چون راه‌پیمایی باشکوه اربعین حسینی ع و... به آگاهی‌بخشی درخصوص آثار ارتکاب این گناه بر روح جامعه، بپردازند.

با توجه به بحران کاهش جمعیت، اولویت فرهنگی در مسأله سقط جنین باید به‌عنوان یکی از مولفه‌های اثرگذار مورد توجه مسئولان قرار گیرد. اقشار عموم جامعه نیز پس از تبیین و اطلاع از ابعاد این مقوله در اجرا و مشارکت در برون‌رفت از این بحران همراهی نموده و این معضل بزرگ که در جامعه شیعی ایران سبب ایجاد مشکلات مختلفی در آینده نزدیک خواهد گردید، با پشتوانه ملی رفع گردد.

نتیجه‌گیری

دستاوردهای پژوهش به ترتیب و اجمال، شامل موارد زیر است:

- ایران از نقاط هدف جنگ جمعیتی بوده و سیاست‌های اجراشده در سال‌های گذشته، نقش مهمی در کاهش آن ایفا نموده است. اهداف کاهش جمعیت در طی دهه‌های اخیر با سرعت بالاتر از استاندارد در کشور محقق شده و ایران در آستانه قرار گیری در چاله جمعیتی است، به نحوی که در صورت سقوط، نمی‌تواند تبعات آن را جبران نماید.
- مقام معظم رهبری به مقوله کاهش جمعیت اشاره نموده و تاکید کرده‌اند که رفع این بحران، در اولویت توجه مردم و مسئولان قرار گیرد. هم‌چنین ایشان جهاد تبیین را یکی از بهترین و مؤثرترین راه‌ها برای حل مشکلات مختلف جامعه که نوعاً در حوزه اندیشه صورت گرفته و اذهان جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد، دانسته‌اند. بدون شک، ترکیب دو مقوله جهاد تبیین و بحران جمعیت، می‌تواند سرفصل جدی دغدغه‌مندان فرهنگی کشور قرار گیرد.
- از مهم‌ترین مؤلفه‌های کاهش جمعیت، تنزل جایگاه مادری، اسقاط جنین و تمایل به تک‌فرزندی است که هر سه موضوع، با کمک جهاد تبیین قابل پی‌گیری و جبران است.
- نقش جهاد تبیین توسط اقشار مختلف جامعه در رفع بحران جمعیت به‌ویژه در سه عنوان مدنظر پژوهش، باید مورد توجه قرار گرفته و مبلغان و همه دست‌اندرکاران مؤثر، به روشنگری و رفع شبهه در این حوزه بپردازند.

منابع

- * قرآن کریم، ترجمه: محمد مهدی فولادوند.
۱. آیت‌اللهی، زهرا؛ حسینی، زهراسادات؛ بانکی پورفرد، امیرحسین (۱۴۰۱ش)، دانش خانواده و جمعیت، قم: نشر معارف.
  ۲. ابن‌ابی‌جمهور، محمدبن‌زین‌الدین (۱۴۰۵ق)، عوالی‌اللئالی‌العزیزیه فی‌الأحادیث‌الدینیّه، قم: دار سیدالشهداء علیه‌السلام للنشر.
  ۳. ابن‌منظور، محمدبن‌مکرم (۱۴۱۴ق)، لسان‌العرب، بیروت: دار صادر، چاپ سوم.
  ۴. جعفری، الهه؛ حقیقتیان، منصور؛ محمدی، اصغر (۱۴۰۱ش)، بررسی رابطه سبک زندگی و حمایت اجتماعی با هویت مادری زنان، فصلنامه علمی پژوهشی زن و جامعه، دوره ۱۳، شماره ۴۹، صص ۲۲۳-۲۳۸.
  ۵. خامنه‌ای، سیدعلی، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=24344>
  ۶. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=39272>
  ۷. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33445>
  ۸. دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، شبکه بهداشت و درمان مبارکه، <https://mobarakeh.mui.ac.ir/fa>
  ۹. درودچی، علیرضا؛ ریسی، سیامک؛ قدسی، اشرف‌السادات؛ ولی‌یی، مریم (۱۳۹۶ش)، بررسی مولفه‌های عوارض جسمی و روانی در سقط جنین از منظر علم طب، همایش سراسری طب و قضا.
  ۱۰. راغب اصفهانی، حسین‌بن‌محمد (۱۴۱۲ق)، المفردات فی‌غریب‌القرآن، بیروت: دارالعلم.
  ۱۱. صلح‌میرزایی، سعید (۱۳۹۶ش)، جهاد تبیین، تهران، نشر انقلاب اسلامی.

۱۲. فراهیدی، خلیل‌بن احمد (۱۴۱۰ق)، العین، قم: انتشارات هجرت.
۱۳. کاظمی‌پور، شهلا (۱۳۸۴ش)، مبانی جمعیت‌شناسی، تهران، مرکز مطالعات جمعیتی آسیا و اقیانوسیه.
۱۴. (شیخ) کلینی، محمدبن یعقوب (۱۴۰۷ق)، الکافی، تهران، دار الکتب‌الاسلامیه، چاپ: چهارم.
۱۵. محمودی، محمدجواد (۱۳۹۵ش)، شاخص‌های جمعیتی و آخرین وضعیت سیاست‌های جمعیتی، تهران، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۱۶. همتی نصرآباد، حسن؛ محمودی، سیده مریم (۱۴۰۲ش)، ابزارهای جنگ علیه فرزندآوری و راه‌های مقابله با آن، مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، شماره ۵۲، صص ۱-۲۵.

17. <http://www.whitehouse.gov/nsc/history.html>

18. <https://dotic.ir/news/15943>

How to explain Jihad to deal with the declining rate of population growth in Iran

Fateme Qorbani Laktrashani
Mohammad Shafiq Askari

Abstract

The population factor, as one of the components of the power and wealth of the society, plays an important role in the national authority of countries. From the point of view of experts and thinkers in the social field, in the coming years, Iranian society will face the experience of population aging and if it does not pass this crisis, it will suffer serious injuries and challenges in various family, cultural, economic, security and military. It has been carried out by applying different educational programs and also in various cultural dimensions, especially in the field of family. Therefore, the most important factor in reversing this policy can be considered the change in the cultural taste of the family and society. The change of lifestyle towards the western culture and its negative effects on the people of the society are important factors in the issue of population reduction, which should be well analyzed. Explanation Jihad will be very effective in this field as one of the solutions emphasized by the Supreme Leader...The present article, using a descriptive-analytical method, tries to investigate the influential components of the Jihad of explanation in the solution of the population crisis. In the end, it has been concluded that in addition to the implementation of government policies in support of the population's youth plan, the Jihad of explanation among couples, especially in issues such as the complications of abortion, the psychological trauma of an only child, and the restoration of the mother's status, can be a way out of The population decline crisis is very effective.

Keywords: explanatory jihad, crisis of population reduction, maternal position, abortion, single child.